

Det Nationale Voldsobservatorium

**- et samarbejde om bekæmpelse
af mænds vold mod kvinder**

Det Nationale Voldsobservatorium - et samarbejde om bekæmpelse af mænds vold mod kvinder

Udgivet af Kvinderådet, 2005
Redigeret af Maria Clemensen og Randi Theil Nielsen
Oplag: 500
Tryk: Jespersen Offset
Omslag: Gitte Blå Design
ISBN nr. 87-991048-0-6

Elektronisk udgave på dansk / engelsk kan downloades på www.kvinderaadet.dk

Udgivet med økonomisk støtte fra Minister for Ligestilling

Rapporten kan rekvireres hos Kvinderådet. Tlf.: 33 12 80 87
E-mail: kvr@kvinderaad.dk

Indhold

Forord	4
Kapitel 1	5
Det Nationale Voldsobservatorium – formål og baggrund	5
Kapitel 2	9
Voldsobservatoriets medlemmer	9
Forskning, dokumentation og formidling	9
Omsorg, rådgivning og behandling	12
Kvindeorganisationer	15
Kapitel 3	17
Vold mod kvinder i Danmark. Omfanget og voldens karakter	17
Kapitel 4	21
Bekæmpelse af mænds vold mod kvinder - tilbud til voldsofre og voldsmænd ...21	
Tilbud til voldsofre	21
Støtte til kvinder udsat for partnervold.....	21
Udenlandske voldsramte kvinder.....	24
Støtte til børn i familier med vold.....	25
Tilbud til kvinder udsat for seksuelle overgreb.....	26
Tilbud til mænd, der er udøvere af vold eller i risiko for at udøve vold	26
Kapitel 5	31
Fremtidige indsatser	31
Ligestilling	31
Forankring af Handlingsplanen	31
Det Nationale Voldsobservatorium – hjemmesideadresser	34
Litteraturforslag	35

Forord

I 1997 tog Kvinderådet initiativ til at etablere en ekspertgruppe om mænds vold mod kvinder. Ekspertgruppen *Det Nationale Voldsobservatorium* består af repræsentanter fra institutioner og organisationer samt enkeltpersoner, der arbejder inden for feltet. Til sammen udgør Voldsobservatoriet en unik vidensbank, der samler forskningsbaseret viden, praksis og kønspolitisk indsigt.

Voldsobservatoriets medlemmer beskæftiger sig med vidt forskellige aspekter af fænomenet mænds vold mod kvinder og har forskellige teoretiske og metodiske tilgange. Det, der samler, er en fælles bestræbelse på at bekæmpe mænds vold mod kvinder.

Denne rapport beskriver mangfoldigheden i Voldsobservatoriets arbejde gennem en præsentation af medlemmernes arbejdsområder. Den indeholder en kort gennemgang af, hvad vi ved om voldens omfang og karakter i Danmark. Dernæst følger en beskrivelse og diskussion af de tilbud, der gives til voldsramte kvinder og børn samt til voldsudøvende mænd. Endelig knyttes der an til regeringens handlingsplan til bekæmpelse af vold mod kvinder og børn (2005), og der peges på behovet for nye indsatsområder.

Det er vores ønske, at rapporten kan fungere som en enkel introduktion for studerende, journalister, politikere, sagsbehandlere, aktivister og alle andre, der vil beskæftige sig nærmere med mænds vold mod kvinder. Samtidig håber vi med denne rapport at kunne inspirere til dannelse af voldsobservatorier i andre lande. Voldsobservatoriet deltager i samarbejdet i Det Europæiske Voldsobservatorium organiseret af Den Europæiske Kvindelobby, der blandt andet arbejder for at etablere voldsobservatorier i EU medlemslandene.

Randi Theil Nielsen
Det Nationale Voldsobservatorium i Kvinderådet

Kapitel 1

Det Nationale Voldsobservatorium – formål og baggrund

Det Nationale Voldsobservatorium er en ekspertgruppe under Kvinderådet, der arbejder for at bekæmpe mænds vold mod kvinder. Ekspertgruppen er sammensat ud fra princippet om, at medlemmerne tilsammen skal dække den aktuelle viden om mænds vold mod kvinder i bred forstand, dvs. forskellige former for vold, forskellige videnskabelige tilgange, praksisbaseret viden og kønspolitisk indsigt.

Voldsobservatoriet samler en vifte af institutioner, organisationer og enkeltpersoner og medvirker til et højt informationsniveau, hurtig informationsspredning og gode samarbejdsrelationer mellem medlemmerne.

Kvinderådet tog i 1997 initiativ til at nedsætte ekspertgruppen. Som medlem af Den Europæiske Kvindelobby var Kvinderådet med i et nyt europæisk NGO-samarbejde, Det Europæiske Voldsobservatorium, der havde til formål at afdække vold mod kvinder i EU-landene, og for at understøtte Kvinderådets repræsentant¹ i dette forum blev ekspertgruppen etableret. Det Europæiske Voldsobservatorium er stadig rammen om Voldsobservatoriets arbejde.

Det Nationale Voldsobservatorium arbejder ud fra Beijing-handlingsplanens² brede definition af vold mod kvinder: "Begrebet vold mod kvinder betyder enhver kønsbaseret voldelig handling som resulterer i eller kan resultere i fysisk, seksuel eller psykologisk skade eller lidelse for kvinder, inklusiv trusler om sådanne handlinger, tvungen eller vilkårlig frihedsberøvelse, enten i offentligheden eller i privatlivet." (§ 113).

I tråd med Beijing-handlingsplanen ser Voldsobservatoriet mænds vold mod kvinder i et kønspolitisk perspektiv: "Vold mod kvinder er en manifestation af de historisk ulige magtrelationer mellem mænd og kvinder, som har ført til mænds dominans over og diskrimination af kvinder og forhindret fremskridt for kvinder." (§ 118).

Også CEDAW konventionen³ ligger til grund for Voldsobservatoriets arbejde. Konventionen forpligter de stater, der har underskrevet, til at bekæmpe enhver form for diskrimination af kvinder. Danmark ratificerede konventionen i 1983, og den er juridisk bindende.

Voldsobservatoriet har fokus på mænds vold mod kvinder. Vi ved, at nogle mænd udsættes for vold af kvinder, og at disse mænd kan stå i en vanskelig situation, hvor de risikerer at blive ydmyget og latterliggjort, fordi samfundet ofte ikke anerkender, at kvinder skulle være i stand til at udøve vold. Men det er vigtigt at pointere, at kvinders vold mod mænd er minimal i forhold til mænds vold mod kvinder. Og når en kvinde

---

¹ Vibeke Jørgensen fra Danske Kvindelige Lægers Forening blev udpeget i 1997 efterfulgt af Karin Helweg-Larsen fra Statens Institut for Folkesundhed i 2001.

² Beijing-handlingsplanen blev vedtaget på FNs 4. Verdenskvindekonference i Beijing 1995.

³ "The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women", Vedtaget af FN i 1979.

udsætter en mand for vold, er det ofte, fordi han allerede har udsat hende for vold.

Det Nationale Voldsobservatorium har til formål:

- ? at udveksle erfaringer og indsamle information om vold mod kvinder samt tage initiativer, der kan forebygge vold mod kvinder i Danmark
- ? at arbejde for at sikre, at den danske regering lever op til nationale og internationale handlingsplaner vedrørende vold mod kvinder
- ? at fungere som en ekspertgruppe for Kvinderådet og Det Europæiske Voldsobservatorium

Den lange vej til en dansk handlingsplan

I 2002 vedtog regeringen for første gang en handlingsplan til bekæmpelse af vold mod kvinder⁴, og i 2005 kom den næste plan, som dækker en fireårig periode⁵. At der nu er en eksplicit forpligtelse og ressourcer – om end for få - til at gøre en målrettet indsats, er et stort fremskridt. Samtidig kan det undre, at det har taget så mange år at sætte mænds vold mod kvinder på den politiske dagsorden. Og der er grund til at nævne, at begge handlingsplaner begrænser sig til partnervold. Der er således endnu ikke tale om en samlet og kontinuerlig indsats, der retter sig mod alle former for mænds vold mod kvinder, fx vold mod prostituerede og vold mod kvinder på arbejdspladsen.

Det er kvindebevægelsens fortjeneste, at tabuet omkring mænds vold mod kvinder er ved at blive brudt. I slutningen af 70'erne etablerede kvindegrupper krisecentre, der både skulle fungere som tilflugtssteder for voldsramte kvinder og som basis for kvindepolitiske aktiviteter. Den kvindepolitiske forening Joan-søstre blev etableret i 1975, og den har medvirket til at få seksuelle og fysiske overgreb mod kvinder på den politiske dagsorden, samtidig med at den har ydet kvinde-til-kvinde rådgivning for kvinder udsat for seksuelle overgreb. *At gøre det private politisk* var et af 70'ers kvindebevægelsens mantraer, og dermed var fokus i forbindelse med mænds vold mod kvinder på det strukturelle, nemlig det patriarkalske samfund med dets kvindeundertrykkende kønsroller og den ulige magtfordeling mellem kvinder og mænd.

I 80'erne og 90'erne er dette arbejde fortsat. Kvindekrisecentrene er blevet organiseret i Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK), der er kommet lovgivning som ramme for krisecentrenes arbejde, og der er sket en professionalisering af krisecentrenes virke. I samme periode er kvindebevægelsen blevet mindre aktivistisk, og det kønspolitiske grundlag for indsatsen mod vold mod kvinder er ikke længere så entydigt, i og med at det faktisk er lykkedes for kvindebevægelsen at få institutionaliseret denne indsats.

I løbet af de seneste 5 år er der kommet ny lovgivning, nye behandlingstilbud, bedre statistik og mere dokumentation samt oplysnings- og forebyggelseskampagner. Her er nogle eksempler, listen kunne være længere:

Lovgivningsmæssigt kan nævnes, at krisecentrene i 2004 har fået deres egen paragraf i lov om social service. Denne paragraf skal sikre en vis standardisering af centrenes tilbud. Samme år vedtog Folketinget en lov, der giver politiet ret til at bortvise voldelige personer fra hjemmet – den såkaldte Østrigsmodel.

---

⁴ ”Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af vold mod kvinder”, 2002.

⁵ ”Handlingsplan til bekæmpelse af mænds vold mod kvinder og børn i familien 2005-2008”

Behandlingstilbudene til voldtægts ofre er blevet langt bedre, idet der er oprettet modtagecentre for voldtægts ofre på sygehusene 7 steder i landet. Det første center åbnede i Århus i 1999. Det nationale videns- og voldtægtscenter på Rigshospitalet åbnede i 2000.

Som et resultat af voldshandlingsplanerne er der iværksat flere behandlingstilbud til voldelige mænd, og der er igangsat forskellige tiltag, der gør kvindekrisecentrene bedre i stand til at modtage kvinder med handicap.

Det statistiske grundlag for at følge med i omfanget og karakteren af vold mod kvinder er blevet forbedret, da der siden 2001 årligt foreligger en kønsopdelt offerstatistik.

Vold mod kvinder er medtaget i Sundheds- og Sygelighedsundersøgelsen⁶, Det Nationale Voldsobservatorium har belyst omfanget og karakteren af mænds vold mod kvinder⁷. Ligestillingsafdelingen har udgivet flere rapporter bl.a. om unge og vold, Videnscenter for Socialt Udsatte har udarbejdet dokumentation om bl.a. kvindekrisecentrene⁸, og der er kommet flere rapporter om voldelige mænd⁹.

Ligestillingsafdelingen har sammen med LOKK, Videnscenter for Socialt Udsatte og Det Kriminalpræventive Råd gennemført oplysningskampagnen "Stop Volden Mod Kvinder".

Der er også sket nyt i den måde, vi taler om volden på. Betegnelsen 'husspektakler' er afløst af 'partnervold' og ofte af den endnu mere præcise betegnelse 'mænds vold mod kvinder'. Der er samtidig sket et skift i fokus, som er slået igennem både i forhold til ressourcetildelinger, forskningsmæssigt - og til dels i retsplejen¹⁰: Den voldelige mand er kommet i centrum. Det kommer klart til udtryk i regeringens seneste handlingsplan, der tildeler en stor del af midlerne til behandling af voldsudøvende mænd, mens de øvrige midler fordeles på alle de øvrige områder.

Et andet karakteristisk træk ved de seneste års debat og politiske initiativer vedrørende mænds vold mod kvinder er, at problemet er blevet 'kulturaliseret' eller 'etnificeret'. Der er meget offentlig fokus på vold mod etniske minoritetskvinder. Men der er samtidig meget få konkrete tiltag, der sikrer voldsramte, etniske minoritetskvinders rettigheder og muligheder i det danske samfund.

Tendensen til at udskille nogle former for kvindediskrimination og undertrykkelse som særligt uacceptable gør sig også gældende, når det drejer sig om debatten om prostitution. Handel med udenlandske kvinder til prostitution i Danmark er – langt om længe – blevet genstand for politisk interesse, og vi har fået lovgivning og

---

⁶ Statens Institut for Folkesundhed, 2001

⁷ "Mænds Vold mod Kvinder" (2004), rapport og database, Karin Helweg-Larsen og Marie Kruse.

⁸ "Når vold er hverdag" (2005) af Vibeke Lybecker Jensen og Sissel Lea Nielsen, Vfc-udsatte og LOKK.

⁹ "Dialog mod Vold" (2004) af Per Hensen og Helle Øbo Petersen. *"Behandling af voldsudøvende mænd – virker det?"*

(2005) af Kenneth Reinicke.

¹⁰ "Noget er der sket – et tilbageblik på voldtægtsforbrydelsen" (2003), Annika Snare, i: Voldtægt. Retsbeskyttelse for den krænkede - retssikkerhed for gerningsmanden. Dansk Forening for Kvinderet (red.).

handlingsplaner¹¹, der specifikt vedrører menneskehandel. Men der er langt mere berøringsangst, når det drejer sig om sædvanlig prostitution. Der er dog kommet en plan, der vedrører prostitution¹², men der er ikke den samme interesse fra politisk side for at tage initiativer vedrørende prostitution, som når det gælder den prostitution, der kan forbindes med menneskehandlere og illegalt ophold i Danmark

Herfra og videre

Mens vi glæder os over, at vi har fået handlingsplaner og ny lovgivning, konstaterer vi behovet for en kontinuerlig og sammenhængende indsats.

Vi ved:

at der mangler indsigt i betydningen af den psykiske vold mod kvinder

at der mangler behandlingstilbud til voldsramte kvinder og deres børn

at der mangler viden om virkningen af behandlingen af voldelige mænd

at kvinder med etnisk minoritetsbaggrund har særlige problemer

at prostituerede kvinder udsættes for vold

at kvinder med handicap ikke har samme adgang til hjælp som andre voldsramte kvinder

at mange kvinder udsættes for voldtægter og andre seksuelle overgreb

at social- og sundhedsarbejdere, folkeskolelærere, politi m.v. ikke er tilstrækkeligt gearede til at tackle problemerne i forbindelse med mænds vold mod kvinder.

Derfor arbejder vi videre.

---

¹¹ ”Regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel” (2002)

¹² ”Et andet liv”-Regeringens forslag til en helhedsorienteret indsats på prostitutionsområdet (2005)

Kapitel 2

Voldsobservatoriets medlemmer

Det Nationale Voldsobservatorium er bredt sammensat af 23 medlemmer, der supplerer hinanden ved hver især at bidrage med en særlig viden om vold mod kvinder. Medlemmerne beskæftiger sig med vold mod kvinder på mange forskellige måder i deres arbejde i forskellige institutioner, organisationer og videnscentre. Der er eksempelvis medlemmer i Voldsobservatoriet, der arbejder med så forskellige emner som prostitution, incest, partnervold og mandeforskning. Voldsobservatoriet arbejder ud fra en bred definition af vold mod kvinder, og dets sammensætning giver mulighed for at forstå volden og dens implikationer som et mangesidigt samfundsproblem.

Vi har inddelt Voldsobservatoriets medlemmer i tre kategorier: Forskning og dokumentation, Omsorg, rådgivning og behandling samt Kvindeorganisationer.

Forskning, dokumentation og formidling

En række medlemmer af Voldsobservatoriet forsker i vold mod kvinder. De er i kontakt med de voldsramte i forbindelse med undersøgelser af en række forskellige problemstillinger omhandlende vold mod kvinder. Disse medlemmer har forskellige teoretiske indfaldsvinkler, og de forsker i vold mod kvinder i deres arbejde på enten universiteter eller i videnscentre.

Libby Tata Arcel

Libby Tata Arcel er lektor i Psykologi på Københavns Universitet og ekspert i Traume psykologi og psykiske konsekvenser af tortur - specielt seksuel tortur. Hun har arbejdet klinisk med torturofre i snart 30 år. Heraf har hun de sidste 12 år arbejdet som konsulent for IRCT (Internationalt Rehabiliteringsråd for Torturofre), hvor hun har været beskæftiget internationalt med menneskerettigheder og konventionen om tortur i forbindelse med krigsvold mod kvinder. Libby Tata Arcel har arbejdet i mange forskellige lande og har eksempelvis vurderet og rådgivet centre for behandling af torturofre, især vedrørende krigsvoldtagne kvinder. I perioden 1993-1995 var hun EU's Senior psychosocial Consultant i Zagreb i forbindelse med oprettelsen af psychosociale projekter på hele det tidligere jugoslaviske territorium. Hun har desuden deltaget i NGO arbejdet for oprettelsen af den permanente Internationale Domstol for Krigsforbrydelser.

Charlotte Mathiesen Bech. Det Kriminalpræventive Råd (observatør)

Det Kriminalpræventive Råd (DKR) er en uafhængig landsdækkende rådgivende organisation, der administrativt sorterer under Rigspolitiet (hvilket hører under Justitsministeriets resortområde). DKR virker for forebyggelse af kriminalitet og fungerer i praksis som et samarbejdsorgan mellem forskellige aktører, der arbejder med kriminalprævention. DKR beskæftiger sig med forebyggelse af alle typer vold mod kvinder. Dette udmønter sig i indsamling og formidling af national og international viden om vold mod kvinder, udveksling af erfaringer om hvad der virker, når det gælder forskellige forebyggelsesmetoder, rådgivning og økonomisk støtte til nationale og lokale forebyggelsesprojekter, udvikling og implementering af forebyggende indsatser samt samarbejde med andre myndigheder, NGO'er og lokale ressourcepersoner i

forebyggelsesarbejdet.

Charlotte Mathiesen Bech er antropolog og arbejder i Det Kriminalpræventive Råd.

Lise Bjerre. Udviklings- og Formidlingscentret på Handicapområdet

Udviklings- og Formidlingscentret på Handicapområdet (UFC Handicap) er en landsdækkende, selvejende institution under Socialministeriet. Centret indsamler, bearbejder og formidler viden og erfaringer om udviklingen på handicapområdet, herunder viden og erfaringer om vold mod kvinder med handicap. Via netværk og konkrete projekter samarbejder UFC Handicap med forskellige aktører om at udvikle indsatsen for voldsramte kvinder med handicap. UFC Handicap formidler derudover viden om temaet som oplægsholdere på diverse kurser, konferencer og temadage. Lise Bjerre arbejder som konsulent på UFC Handicap og har bl.a. forestået undersøgelsen *"Vold mod kvinder med handicap"* (Bjerre og Lincke Jørgensen, 2002), en undersøgelse af viden og erfaringer med temaet i Danmark og andre europæiske lande, og udgivet antologien, *"Over grænsen – en antologi om vold mod kvinder med handicap"* (Bjerre (red.), 2004). Hun fungerer desuden som tovholder for et nationalt netværk for aktører på området. Lise Bjerre deler pladsen i Voldsobservatoriet med foreningen Kvinder med Handicap (KH). KH er en landsforening for kvinder med fysisk handicap, hvor debatskabende aktiviteter på det kvinde-handicappolitiske område diskuteres og videreudvikles.

Karin Helweg-Larsen. Statens Institut for Folkesundhed

Statens Institut for Folkesundhed (SIF) er et selvstændigt sektor- forskningsinstitut under Indenrigs- og Sundhedsministeriet, og instituttets primære formål er at forske i den danske befolknings sundhed og sygelighed. SIF har siden slutningen af 1990'erne gennemført en række projekter, der har belyst omfanget af fysiske og seksuelle overgreb i Danmark og de mulige sammenhænge mellem overgreb og trivsel. Der er nedsat et forskningsteam, der har som formål: 1) At beskrive omfanget og karakteren af vold og seksuelle overgreb i Danmark ud fra en samfundsmedicinsk og sociologisk synsvinkel, 2) at vurdere de folkesundhedsmæssige aspekter af vold og seksuelle overgreb, 3) at analysere kønsforskelle i bl.a. helbredsmæssige sammenhænge i fysisk vold og seksuelle overgreb samt 4) at bidrage til forebyggelse af vold og seksuelle overgreb og senfølger heraf igennem international og dansk publicering og dialog. SIF deltager i et internationalt samarbejde med forsknings- og formidlingsinstitutter i andre EU-medlemslande om vold og voldens sundhedsmæssige konsekvenser. SIF har bidraget til regeringens handlingsplaner mod vold mod kvinder. I samarbejde med Kvinderådet og Minister for Ligestilling har SIF etableret en national database om vold mod kvinder i Danmark, der løbende vil blive opdateret. SIF har desuden bidraget til formuleringen af Europarådets indikatorer om vold mod kvinder, som fremover skal monitorere udviklingen i de enkelte medlemslande og følge op på Europarådets anbefalinger vedrørende landenes indsats over for problemstillingen.

Karin Helweg-Larsen er læge og seniorforsker ved SIF's forskningsteam om vold og seksuelle overgreb, og hun er af Kvinderådet udpeget som repræsentant i Det Europæiske Voldsobservatorium.

Sissel Lea Nielsen, Hanne Behrens og Tulle Koefoed. Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte

Videns- og Formidlingscenter for Socialt Udsatte (VFC Socialt Udsatte) er en selvejende institution under Socialministeriet. VFC Socialt Udsatte beskæftiger sig bl.a. med området vold mod kvinder og børn i familien, hvilket dækker over den fysiske, psykiske, seksuelle,

materielle, økonomiske og latente vold, som kvinder bliver udsat for af deres (ex)partner. Desuden inddrages eftervirkninger af vold mod kvinder og børn samt den voldsudøvende part. Der lægges således op til et helhedsorienteret sigte. VFC Socialt Udsatte udfører en bred vifte af opgaver inden for vidensproduktion og faglig formidling. De udfører kvantitative og kvalitative undersøgelser, specielt inden for krisecenterområdet. De opkvalificerer fagfolk, dels gennem undervisning og kurser og dels gennem metodehæfter om arbejdet med voldsramte kvinder. De gennemfører metodeudviklingsprojekter, der har til hensigt at forebygge og styrke indsatsen over for såvel volds ofre som voldsudøvere. Målgruppen for metodeudviklingsprojekter er ledere og medarbejdere i de organisationer og institutioner, som varetager den samlede indsats inden for området vold mod kvinder og børn i familien. De yder bistand i forandringsprocesser på et organisatorisk niveau og bistår med processtøtte til metodeudviklingsprojekter f.eks. på krisecentre. Derudover har de erfaring i brugerorganisering og netværksopbygning af frivillige foreninger af voldsramte kvinder.

Sissel Lea Nielsen er konsulent på området *Køn og Marginalisering*, og Hanne Behrens er temaleder for dette område.

Tulle Koefoed er konsulent i temaet *Senfølger af seksuelle overgreb*. Temaet skal ligesom foranstående indsamle og udvikle viden og metoder i arbejdet med unge (over 18 år) og voksne kvinder og mænd, der har været udsat for seksuelle overgreb i barndommen. Der eksisterer en meget forskellig og tilfældig viden og indsigt i de offentlige hjælpesystemer. Temaet har på denne baggrund udarbejdet rapporten "Udviklingsplanen", som indeholder handlemuligheder i relation til initiering af hjælp til at fastholde fokus på senfølgerne, ligesom rapporten reflekterer over samarbejdsrelationen offentlige/frivillige organisationer. Aktuelt arbejdes der med et flerårigt projekt om tildeling af 11-timers psykologbehandling. Endvidere er der påbegyndt et arbejde med henblik på at udarbejde en årsstatistik fra de frivillige centre/støttecentre, samt et metodeudviklingsprojekt vedrørende selvhjælpsgrupper.

Mange af de unge og voksne har vanskeligheder i forhold til at forvalte intimitet og nærhed og har i det hele taget vanskeligheder med at håndtere eller være i besiddelse af sociale kompetencer, hvilket kan være stærkt medvirkende til, at der i denne gruppe er mange, der mister deres arbejde. Der forestår et omfattende arbejde med at etablere og udvikle dialog med de professioner, der arbejder med disse mennesker, idet de ikke er specielt synlige i de offentlige hjælpesystemer.

Kenneth Reinicke

Kenneth Reinicke er Ph.D. og lektor i mandeforskning ved Center for Ligestillingsforskning (CeLi) ved Roskilde Universitetscenter (RUC). Han har igennem flere år beskæftiget sig med mænd og voldsudøvelse. Han har udarbejdet rapporten "*Behandling af voldsudøvende mænd – virker det?*" (2005), som fokuserer på forsknings- og praksiserfaringer i behandlingen af voldsudøvende mænd. Formålet med rapporten er konkret at belyse årsagerne til, at mænd udøver vold i familien, og at diskutere, hvordan den mest hensigtsmæssige behandling af voldsudøvende mænd kan finde sted. Kenneth Reinicke har endvidere skrevet debatbøgerne "*Den hele mand*" (2002) og "*Mænd i lyst og nød*" (2004), der har særlig fokus på mænd i relation til vold, voldtægt og prostitution.

Annika Snare

Annika Snare er Dr.Crim. og lektor ved Det Juridiske Fakultet på Københavns Universitet, og hun har fra 1970'erne fulgt udviklingen på området vold mod kvinder ud fra en kriminologisk synsvinkel. Med udgangspunkt i kriminologien og viktimologien, dvs. læren om ofre for forbrydelser, indgår f.eks. problemstillinger om voldens omfang, hvordan politi og det strafferetslige system behandler de voldsramte samt undersøgelser af virkningen af foranstaltninger til at begrænse volden. I denne forskning inddrages viden og erfaringer fra udlandet for at kunne vurdere muligheder og begrænsninger ved politimæssige indgreb og forskellige lovgivningsinitiativer.

Omsorg, rådgivning og behandling

En anden gruppe medlemmer af Voldsobservatoriet har en praktisk tilgang til arbejdet med vold mod kvinder. De fleste af disse medlemmer er i direkte kontakt med de voldsramte kvinder og børn eller de voldsudøvende mænd. Medlemmerne rådgiver kvinder og/eller mænd i voldsramte familier, de arbejder på krisecentre eller beskæftiger sig mere administrativt med den praktiske del af at beskæftige sig med vold mod kvinder.

Pia Rovsing Clemmensen (observatør)

Pia Rovsing Clemmensen er socionom og har desuden gennemført den sociale kandidatuddannelse. Hun har dels forsket i krisecenterbevægelsens historie, dels selv arbejdet som henholdsvis socialrådgiver og krisecentermedarbejder. Hun har skrevet bogen *"Den rette hjælp – til voldsramte kvinder"* (2005), der er baseret på et forskningsprojekt, hvor hun har beskæftiget sig med voldsramte kvinder med fokus på den hjælp, de modtager, og hvorvidt hjælpen er passende.

Joan Søstrene

Joan Søstrene blev stiftet i 1975. De er en kvindepolitisk forening, hvis formål er at arbejde kvindepolitisk med seksuelle og fysiske overgreb mod kvinder. De anser disse overgreb for at være et samfundsproblem, og de tager aktivt del i den offentlige debat og udgiver undervisningsmaterialer. Endvidere har Joan Søstrene til formål at yde støtte til kvinder udsat for vold, voldtægt, seksuel chikane og/eller seksuelle overgreb i barndommen gennem kvinde-til-kvinde rådgivning. Denne rådgivning foregår anonymt - personligt eller telefonisk - og vedrører de psykologiske, sociale og juridiske aspekter af kvindens situation.

Joan Søstrene opgiver af princip ikke deres navne.

Gitemarija Loiborg. Netværk for Voldsramte Kvinder

Netværket for Voldsramte Kvinder har eksisteret siden 2003, og det består af nuværende eller tidligere partnervoldsramte kvinder, der støtter andre partnervoldsramte kvinder udsat for f.eks. fysisk, emotionel, seksuel, psykisk, økonomisk, verbal og/eller materiel vold eller trusler om vold. Kvinderne støtter hinanden både i akutte situationer og i de efterfølgende processer knyttet til at komme ud af et voldeligt forhold. Alle arbejder på frivillig basis i landsdækkende lokale netværksgrupper og arbejdsgrupper. Netværket arbejder for at oplyse om partnervold - dens udseende, virkemidler og følger. Netværket arbejder for, at der, på lige fod med specielle behandlingstilbud til den partnervoldsudøvende mand, tilbydes tilrettelagte, gratis og højt specialiserede behandlingsforløb til ofre for partnervold; en hjælp der i dag er meget vanskelig at finde

og dyr at betale.

Gittermarija Loiborg er forkvinde i Netværk for Voldsramte Kvinder.

Jytte Mejnholdt. Landsorganisation af KvindeKrisecentre

Landsorganisation af KvindeKrisecentre (LOKK) har eksisteret siden 1987 og fungerer som paraplyorganisation og interesse- og brancheorganisation for krisecentre over hele Danmark. LOKK arbejder på et kvindepolitisk grundlag for at styrke kvindekrisecentrenes arbejde for at synliggøre, forebygge og bekæmpe fysisk og psykisk vold mod kvinder og børn. Kvindekrisecentrene modtager hovedsagelig kvinder og børn, der har været udsat for partnervold m.v. og/eller vold i hjemmet, men også kvinder udsat for vold i forbindelse med prostitution og trafficking søger hjælp på krisecentre. LOKK arrangerer kurser og konferencer for sine medlemmer og andre interesserede og sikrer erfaringsudveksling til, fra og blandt krisecentrene. I forbindelse hermed er kontakt til medier, beslutningstagere m.v. en væsentlig del af LOKKs virksomhed. LOKK udsender publikationer og deltager i internationalt arbejde for voldsramte kvinder og børn, og udgiver hvert år en udførlig statistik over kvinder og børn på krisecentre. LOKK yder juridisk assistance til kvinder på krisecentre, administrerer Ligestillingsministeriets hotline for voldsramte kvinder og har en rådgivningstjeneste for etniske minoritetsunge.

Jytte Mejnholdt er forkvinde for LOKK.

Britta Mogensen

Britta Mogensen er magister i antropologi og har tidligere arbejdet seks år i Dannerhusets Krisecenter. Hendes arbejde har især omfattet udenlandske voldsramte kvinders retsstilling. Hun har igennem mange år fungeret som sagsbehandler hos flere advokater i sager om udenlandske voldsramte kvinders opholdstilladelse, tvangsægteskaber, kidnappede børn og børns samvær med voldelige fædre. Hun er foredragsholder og har desuden skrevet adskillige artikler om voldsramte udenlandske kvinder og har sammen med Sissel Lea Nielsen skrevet bogen "*Solidaritet eller klientgørelse? - en undersøgelse af Dannerhusets ideologi og struktur*" (2000).

Henrik Munkholm. Manderådgivningen

Manderådgivningen i Ålborg er et behandlingstilbud til voldelige mænd. Det er gratis og anonymt at henvende sig, og der skrives ingen journaler. Henvendelsesårsagen kan være udøvelse af både fysisk og psykisk vold. Der tages udgangspunkt i den enkelte mands aktuelle situation, og derudfra tilrettelægges og tilpasses behandlingen.

Behandlingsforløbets varighed afhænger derfor af den voldelige mands behov. I behandlingsforløbet har rådgivningen ikke så meget fokus på den vold, manden har udøvet, men er mere koncentreret om, hvem det er, manden gerne vil være, hvilket liv han ønsker at leve og hvordan han ønsker at behandle andre mennesker. Samt hvad der skal til for at opnå dette.

Henrik Munkholm er socialpædagog, NLP Master Practitioner og NLP Master Coach og leder af manderådgivningen.

Dorit Otzen. Reden

KFUKs Sociale Arbejde åbnede i 1983 Reden, Danmarks første tilbud til kvinder i prostitution. Reden er et tilbud til kvinder i gadeprostitution. Kvinderne er stofafhængige kvinder, kvinder med psykisk handicap og et stigende antal udenlandske kvinder, hvoraf en del er ofre for menneskehandel. Vold og voldtægt er en konstant følge af prostitution fra gaden, og Reden har aktivt arbejdet for en procedure, hvor også kvinder i misbrug

tages alvorligt ved anmeldelser af vold og voldtægt. I 2003 overtog og reetablerede Reden landets eneste krisecenter for kvinder med misbrug, i dag Hanne Mariehjemmet. Derudover har Reden siden 1991 aktivt arbejdet for at synliggøre kvindehandel til prostitution. I 2002 åbnede Reden Stop Kvindehandel som led i regeringens handlingsplan til bekæmpelse af kvindehandel.

Dorit Otzen er socialrådgiver og forstander for Reden og Reden Stop Kvindehandel.

Kari Helene Partapuoli. Dannerhuset Kvindecenter

Siden 1979 har Dannerhuset fungeret som et Kvindecenter, der blandt andet rummer et af Danmarks største krisecentre for voldsramte kvinder. Dannerhuset arbejder på et feministisk grundlag ud fra værdierne: solidaritet, frigørelse, åbenhed, medbestemmelse og engagement. Dannerhusets overordnede formål er at styrke kvinders selvtillid og tro på egne kræfter. Dannerhusets krisecenter arbejder ud fra et empowerment princip i form af hjælp til selvhjælp. Et stigende antal kvinder med anden etnisk baggrund end dansk har i løbet af de sidste år henvendt sig til krisecentret. Som en følge af disse kvinders behov er hjælp-til-selvhjælp metoden blevet udvidet til også at indebære kulturformidling. Dannerhuset ejes af *Kvindecenterfonden Dannerhuset*, og driften varetages af 170 frivillige og 15 ansatte. Der er plads til 18 kvinder og 18 børn i Dannerhusets krisecenter. Dannerhuset tager årligt imod cirka 1000 telefoniske og personlige henvendelser fra voldsramte kvinder og pårørende. Dannerhuset opfatter vold mod kvinder som et symptom på den ulighed, der er mellem kønnene i samfundet og arbejder på at udligne denne ulighed.

Kari Helene Partapuoli er projektleder for Dannerhusets krisecenter.

Helle Øbo Petersen. Dialog Mod Vold

Dialog mod vold (DMV) er et behandlingstilbud til mænd, der udøver partnervold. DMV har fokus på hele familien, men tager udgangspunkt i den voldelige mand og hans problemstillinger. Ved kontakten med den voldelige mand kortlægges i første omgang hans situation, og på baggrund heraf udarbejdes et passende behandlingstilbud, der kan bestå af individuelle samtaler, familiesamtaler og/eller gruppeforløb. DMV er primært et tilbud til manden, men er dog for nylig begyndt også at inddrage den kvindelige partner, således at hun får tilbudt individuelle samtaler alt efter behov. DMV ønsker parallelt med behandlingstilbudet at skabe mere viden om de voldelige mænd og at effektmåle behandlingen for at sikre en langvarig adfærdsændring hos voldelige mænd. DMV har fra 2005, ud over København, behandlingssteder i Århus og Odense. De har udgivet bogen *"Dialog mod Vold"* (2004), der beskriver deres behandlingsstrategier.

Helle Øbo Petersen er pædagog og projektleder i Dialog Mod Vold.

Bergliot Riis. Mødrehjælpen

Mødrehjælpen er en selvejende institution med afdelinger i København, Århus og Odense. Dens formål er at yde hjælp og støtte til børnefamilier. Mødrehjælpen har siden 1992 tilbudt behandling til kvinder og børn, der har levet i et voldeligt forhold. Det er både fysisk og psykisk vold, Mødrehjælpen beskæftiger sig med. Familierne hjælpes også med andre sociale og juridiske problemer, f.eks. skilsmisse, samvær, flytning og økonomi. Tilbudet indeholder flere elementer. Kvinderne kan få individuelle samtaler hos socialrådgiver eller psykolog. Desuden tilbydes gruppebehandling, der består af et intensivt forløb over ti gange og fulgt op af møder over 1½ år. Metoden for behandlingen er baseret på principperne om traumebehandling. Kvinderne kan desuden få tilbudt en

overfaldsalarm, der via alarmcentral sikrer, at politiet kommer, hvis kvinden bliver opsøgt at voldsudøveren. Børnene tilbydes terapi i gruppe eller individuelt. Formålet er at få bearbejdet de oplevelser, børnene har haft med volden. Medarbejderne i tilbudet er psykologer, socialrådgivere, pædagoger og jurister. Alle arbejder under supervision og løbende faglig opkvalificering.

Bergliot Riis er rådgivningsleder i Mødrehjælpens afdeling i Århus.

Katrine Sidenius. Center for Voldtægts ofre på Rigshospitalet

Center for Voldtægts ofre er en modtagelse, hvor man kan få hjælp, hvis man har været udsat for voldtægt eller voldtægtsforsøg. Centret er placeret i gynækologisk afdeling og modtager årligt mellem 250 og 300 henvendelser fra kvinder og mænd i alderen 12 år og opover, der har været udsat for et seksuelt overgreb. Der er seks andre lignende centre i landet, men Centret på Rigshospitalet modtager over 50 % af de personer, der på landsplan søger hjælp i centrene. Henvendelse til centret skal fortrinsvis ske inden for 72 timer efter voldtægt eller voldtægtsforsøg. Centret kan dog modtage alle, der for nylig har været udsat for seksuelle overgreb, og som har akut behov for undersøgelse, behandling eller rådgivning. Efterfølgende kan Centret, foruden opfølgende kontrol og lægebehandling, tilbyde gratis hjælp hos psykolog og socialrådgiver. Centret er desuden et nationalt videnscenter, som er forpligtet til at udvikle forslag til standarder for modtagelse, undersøgelse og behandling af ofre for voldtægt og voldtægtsforsøg. Der initieres og udføres forskning om voldtægt og voldtægtsforsøg, og Centret har også undervisnings- og informationsforpligtelser.

Katrine Sidenius er overlæge og speciallæge i gynækologi ved Center for Voldtægts ofre.

Lis Vahlun

Lis Vahlun er socionom og har tidligere været leder af Dannerhusets krisecenter. Hun har arbejdet for LOKK, hvor hun bl.a. deltog i et russisk projekt for at etablere kvindekrisecentre i St. Petersburg. Desuden var hun hos LOKK medforfatter til rapporten "*Når drømme bliver til mareridt*" om udenlandske kvinder, der er gift med danske mænd. I øjeblikket arbejder hun som misbrugsbehandler og er her i daglig kontakt med kvinder med stof- eller alkoholmisbrug, der ofte har været udsat for vold i deres parforhold eller opvækst.

Kvindeorganisationer

Flere af medlemmerne i Voldsobservatoriet er også medlemmer af kvindeorganisationer, og nogle medlemmer er ansat i og repræsenterer disse. Det betyder, at Voldsobservatoriet ad den vej er en del af et kvindepolitisk arbejde for at sikre kvinder rettigheder generelt.

Birgitte Husmark, Randi Iversen og Randi Theil Nielsen. Kvinderådet

Kvinderådet er Danmarks største kvindeorganisation og har eksisteret siden 1899. Kvinderådet er en paraply for kvindeforeninger og andre organisationer, der arbejder for at sikre kvinders rettigheder og indflydelse overalt i samfundet. Kvinderådet koordinerer og formidler kvindekrafter og er med til at sætte den kvinde- og kønspolitiske dagsorden både nationalt og internationalt. Det var Kvinderådet, der i 1997 nedsatte den ekspertgruppe om vold mod kvinder, der i 2002 blev formaliseret med navnet Det

Nationale Voldsobservatorium. . Det er således også Kvinderådet, der koordinerer Det Nationale Voldsobservatorium. Flere fra Voldsobservatoriet er medlemmer af Kvinderådet; nemlig Danske Kvindelige Lægers Forening, LOKK, KFUKs Sociale Arbejde og Kvinder med Handicap.

Randi Iversen er forkvinde, Birgitte Husmark næstforkvinde og Randi Theil Nielsen sekretariatsleder i Kvinderådet.

Vibeke Jørgensen. Danske Kvindelige Lægers Forening

Danske Kvindelige Lægers Forening har siden 1980 holdt møder og kurser om forskellige aspekter af vold både mod kvinder og piger. Emnerne har eksempelvis været incest, prostitution som socialt problem og bedre behandling af voldtægts ofre. Foreningen har ikke kun fokuseret på de sociale følger af vold mod kvinder, men i stigende grad på de helbredsmæssige konsekvenser. Foreningen har desuden debatteret den skade, der sker på de børn, der overværer vold mellem forældrene.

Omskæring af piger og kvinder er en anden type krænkelse af kvinders rettigheder, som Kvindelige Lægers Forening har beskæftiget sig med. Foreningen har arrangeret oplysende møder for personale fra sundheds- og socialsektorer om omskæring og har været repræsenteret i Sundhedsministeriets og senere Sundhedsstyrelsens arbejdsgruppe vedrørende oplysning og forebyggelse af pigeomskæring. Nogle medlemmer af arbejdsgruppen, herunder Vibeke Jørgensen, tog i 2002 initiativ til stiftelsen af "Foreningen mod Pigeomskæring".

Vibeke Jørgensen er tidligere forkvinde for Danske Kvindelige Lægers Forening og nu sekretær i Foreningen mod Pigeomskæring.

Kapitel 3

Vold mod kvinder i Danmark. Omfanget og voldens karakter

Overgreb mod kvinder omfatter såvel fysisk som psykisk vold. Den fysiske vold udøves som slag, spark, indespærring, kvælningsforsøg, voldtægt og andre seksuelle overgreb, brug af redskaber og våben. Den psykiske vold omfatter trusler, isolation, forhindring af søvn, bagatellisering af kvindens skader, nedværdigende behandling, latterliggørelse, udsmidning af hjemmet og kontrol med alle aspekter af kvindens liv, herunder tid, arbejde, økonomi, tøj, omgangskreds m.v. Overgreb mod udenlandske kvinder kan yderligere bestå af trusler om hjemsendelse, tvangshjemsendelse, indpodning af frygt for myndighederne, tilbageholdelse af information, krav om at leve i polygame forhold, trusler om eller faktisk kidnapning af børn, løgnagtig information til familien i hjemlandet, krav om prostitueret, gældsættelse ved falsk underskrift, forhindring af integration, tvangsarbejde, framelding af kvinden i folkeregistret m.v.

Vold mod kvinder omfatter partnervold, dvs. vold begået af en nuværende eller forhenværende partner, seksuelle overgreb, vold på arbejdspladsen, fx begået af en kunde, klient, patient eller elev, samt gadevold m.v.

Registrering af volden

Voldsobservatoriet har i 2004 i samarbejde med Statens Institut for Folkesundhed og på baggrund af en bevilling fra Minister for Ligestilling oprettet en database, der rummer oplysninger om den aktuelle forekomst af vold mod kvinder og udviklingen over tid. Databasen er baseret på meget forskellige datakilder, både de nationale registre, befolkningsundersøgelser og årsrapporter fra kvindekrisecentre og voldtægtsmodtagelser. Data omfatter således både oplysninger om den vold, der anmeldes til politiet, den vold, der medfører sygehuskontakt, og den vold, der ikke umiddelbart kommer til offentlighedens kendskab. De forskellige datakilder præsenterer forskellige aspekter af vold mod kvinder. Der er betydelig forskel i omfanget og karakteren af den vold, der anmeldes til politiet, den der lægebehandles, og den vold som kvinder selv rapporterer i befolkningsundersøgelser.

Registerdata omfatter dels data fra kriminalstatistikken, dvs. oplysninger om anmeldelser til politiet, dels data om sygehuskontakter på grund af voldsskade. Generelt kan man sige, at vold, der kommer til myndighedernes kendskab enten via anmeldelse til politiet, eller fordi vedkommende henvender sig på et sygehus, ofte er af grovere karakter. Det er sjældent, at fysiske skader efter grov vold ikke anmeldes, og omvendt ser man, at de voldshændelser, som ikke anmeldes, ofte er mildere voldshændelser, dvs. hvor der ikke er fysiske skader.

Registerdata omfatter ikke psykisk vold, fx verbale overgreb og trusler.

De voldsramte kvinder, der kontakter kvindekrisecentre, er først og fremmest kvinder, der udsættes for vold i egen bolig, hvor voldsudøverer er en aktuel partner, og kvinder, der udsættes for forfølgelse fra en tidligere partner, og hvor kvinden ikke har mulighed for at tage ophold hos familie og venner. Disse voldsramte kvinders sociale baggrund er formentlig forskellig fra de kvinders, der ikke opsøger et krisecenter. Blandt andet har

¹³ ”Når vold er hverdag” (2005) af Vibeke Lybecker Jensen og Sissel Lea Nielsen,

kvinder på krisecenter generelt lav arbejdsmarkedstilknytning¹³.

Omfanget af ofre for seksuelle overgreb kan belyses ud fra registerdata, data fra centre for voldtægtsofre og befolkningsundersøgelser. Der indgår ofte fysisk vold i seksuelle overgreb og seksuelle overgreb i forbindelse med fysisk vold i parforhold. Men der er markante forskelle i profilen af ofre for fysisk vold og for seksuelle overgreb. Ofre for seksuelle overgreb er gennemgående yngre og oftere enlige end ofre for (eks)partnervold.

I det følgende præsenteres en række konkrete tal om forekomsten af vold mod kvinder og forskellige karakteristika for volden. Præsentationen er opdelt efter typen af datakilde.

Registerdata om fysisk vold

1. Politianmeldt vold

- a. Antallet af anmeldte drab og drabsforsøg på kvinder har i de seneste år varieret mellem 60 og 70 (i 2003 var der 71 anmeldelser, heraf 9 ofre under 15 år).
- b. Ca. 25 kvinder i alderen 15 og derover dør årligt pga. voldsskader.
- c. 0,1% eller 1 promille af voksne kvinder i Danmark anmelder hvert år til politiet, at de har været udsat for fysisk vold. Den største hyppighed er blandt 20-24-årige kvinder, 0,3 %.
- d. Der er en overvægt af enlige kvinder i forhold til i hele befolkningen.
- e. I forhold til hele den kvindelige befolkning er der en overvægt af kvinder uden for erhverv, der udsættes for vold, som politianmeldes.
- f. I halvdelen af tilfældene er volden udøvet af en nuværende eller tidligere partner. I hvert fjerde tilfælde har voldsofferet og voldsudøveren boet sammen inden for de seneste syv år.
- g. Samlet er den overvejende del af voldstilfældene udøvet af en person med et nært kendskab til voldsofferet, og volden er i knap to ud af tre tilfælde (60%) foregået i en privat bolig.

2. Sygehusbehandlet vold

- a. 2 promille af alle voksne kvinder behandles årligt på en skadestue for voldsskader, svarende til mere end 5.000 forskellige kvinder. Den største hyppighed er blandt 15-19-årige kvinder, 0,6% af alle kvinder i den alder kontakter årligt en skadestue pga. voldsskader.
- b. Antallet af skadestuekontakter pga. vold er steget 25% i perioden 1995 til 2003, mest blandt 15-19-årige (77%).
- c. Stigningen kan forklares ved forbedret registrering af vold som årsag til sygehusbehandlede skader, ved grovere vold og dermed flere fysiske skader og ved en mindre stigning i vold uden for bolig. Omfanget af partnervold synes ikke steget.
- d. I godt hvert tredje tilfælde er volden udøvet af en nuværende eller tidligere partner. Knap to ud af tre tilfælde af vold (60%) er foregået i bolig, heraf i knap to ud af tre tilfælde i voldsofferets eget hjem.

3. Voldstilfælde, der både er anmeldt til politiet og behandlet på sygehus:

- a. Halvdelen af politianmeldte tilfælde af vold mod kvinder i 2002 var også undersøgt på sygehus.
- b. Hvert tredje sygehusbehandlede voldstilfælde er også blevet anmeldt til politiet.

Samlet har knap 6.500 kvinder årligt enten anmeldt fysisk vold til politiet, været behandlet for voldsskader på et sygehus eller både politianmeldt volden og været behandlet herfor på et sygehus. Det svarer til, at 0,3 % eller 3 promille af alle voksne danske kvinder årligt i starten af 2000 årtiet udsættes for vold, der medfører politianmeldelse og/eller sygehusbehandling.

Registerdata om seksuelle overgreb

1. Politianmeldte overgreb

- a. Årligt anmeldes mellem 400 og 500 tilfælde af voldtægt og voldtægtsforsøg mod kvinder. I 2003 anmeldtes 452 tilfælde, heraf 67 under 15 år.
- b. I hvert tredje tilfælde er voldtægtsøret 15-19 år.
- c. Mindre end hver tiende voldtægt er begået af en nuværende eller tidligere partner.

2. Henvendelser til landets sygehuscentre for voldtægts ofre

- a. Årligt er der ca. 500 kontakter pga. voldtægt eller forsøg på voldtægt.
- b. To ud af tre ofre er yngre end 25 år.
- c. Fire ud af fem ofre bor alene.
- d. Ca. hvert tredje overgreb er begået af en nærtstående mand, dvs. en tidligere eller nuværende kæreste eller nær ven.
- e. Ca. 2/3 af ofrene vælger at anmelde til politiet.

Befolkningsundersøgelser om fysisk vold

1. Sundheds- og sygelighedsundersøgelsen blandt voksne i 2000

- a. Knap 4% af alle voksne kvinder rapporterer at have oplevet en eller flere former for fysisk vold inden for det seneste år. Det svarer til, at ca. 65.000 voksne kvinder årligt oplever fysisk vold. Hyppigheden er størst blandt 16-20-årige (13%) og blandt 21-30-årige (7%).
- b. Blandt kvinder, der rapporterer vold, er andelen, der har oplevet grov vold, højere blandt ældre end blandt yngre kvinder.
- c. Kvinder med lang uddannelse rapporterer hyppigere end kvinder med mellemlang eller kort uddannelse at have været udsat for vold.
- d. Men når der tages højde for betydningen af alder for voldsrisikoen, er det kvinder uden for erhverv og kvinder i underordnede funktionærgrupper, der hyppigst rapporterer at have været udsat for vold.
- e. I to ud af tre tilfælde er volden udøvet af en nuværende eller tidligere partner eller af en anden person med meget nær relation til kvinden, dvs. at ca. 2,5% af voksne kvinder rapporterer at have oplevet partnervold inden for det seneste år.
- f. Halvdelen af voldsofrene har været udsat for let vold (skub og slag med

flad hånd), mere sjældent for grov vold. I 5% af tilfældene var der anvendt kvælningsforsøg eller overfald med våben.

- g. 4% af de kvinder, der rapporterede vold i 2000, havde inden for en afgrænset periode også været behandlet på skadestue for voldsskader. Det svarer til ca. 2.600 kvinder.

2. Undersøgelse blandt 9. klasse elever i 2002

- a. Blandt 15-16-årige har 9% af pigerne og 6% af drengene oplevet vold mod deres mor i deres eget hjem.
- b. 9% af 15-16-årige piger har inden for det seneste år oplevet fysisk vold mod sig selv.
- c. Der er etniske forskelle i forekomsten af vold mod moder i hjemmet og vold mod unge piger. Forekomsten er størst blandt unge født i ikke-vestligt land og blandt unge, hvis forældre er født i ikke-vestligt land.

Befolkningsundersøgelser om seksuelle overgreb

- a. 2% af 15-19-årige og 0,8% af 20-29-årige kvinder rapporterer at have oplevet tvungen seksuel aktivitet inden for det seneste år.
- b. Det svarer til, at knap 9.500 kvinder i alderen 15-59 år inden for det seneste år har oplevet tvungen seksuel aktivitet.
- c. Gerningsmanden er oftest en nærtstående person.

Data fra kvindekrisecentre

- a. Der er årligt ca. 2.000 indflytninger af voksne kvinder og 2.000 indflytninger af børn i de 37 danske krisecentre, der er medlem af LOKK
- b. Kvinderne er hyppigst gift eller samlevende.
- c. På kvindekrisecentre rapporterer tre ud fire kvinder (75%), at en nuværende partner var voldsudøveren, og 15% at det var en tidligere partner.
- d. 39% af kvinderne har været udsat for mindst én form for vold dagligt.
- e. Der er i forhold til befolkningen en overvægt af kvinder med anden baggrund end dansk (ca. 46%). Det kan til dels forklares ved forskelle i voldsopførelses muligheder for ophold hos familie og venner.
- f. Blandt ikke-etnisk danske kvinder er volden i ca. 15 % af tilfældene begået af en etnisk dansk mand.

Kapitel 4

Bekæmpelse af mænds vold mod kvinder - tilbud til volds ofre og voldsmænd

Den danske regering lancerede i 2002 den første handlingsplan til bekæmpelse af mænds vold mod kvinder, og den blev fornyet i 2005. I handlingsplanerne beskrives de forskellige indsatser til at bekæmpe volden, og der er tilbud om hjælp til kvinder, mænd og børn. Den nye handlingsplan fortsætter, hvor den første slap med et fortsat fokus på fire mål. Det drejer sig om: 1) Støtte til ofre, 2) aktiviteter rettet mod voldsudøvere, 3) aktiviteter rettet mod fagpersonale samt 4) at øge viden og information. Den nye handlingsplan skal dermed forankre de indsatsområder, der blev fremlagt med den første handlingsplan, og forhåbentlig kan det medvirke til en kontinuerlig indsats. Ud over de særlige indsatsområder har den nye handlingsplan tre særlige målgrupper i fokus; nemlig etniske minoritetskvinder, børn og unge samt mænd.

Dette kapitel koncentrerer sig om de givne tilbud til henholdsvis volds ofre og voldsmænd. I diskussionen af tilbud til volds ofre behandles både tilbud til kvinder generelt, tilbud til kvinder med minoritetsbaggrund og tilbud til børn jf. handlingsplanens særlige indsatsområder samt tilbud til kvinder udsat for seksuelle overgreb. I diskussionen af tilbud til voldsudøvere er det tilbud til mænd, der behandles. Ud over en kort gennemgang af, hvilke tilbud der findes til voldsmænd og volds ofre, diskuteres det i kapitlet, hvorvidt disse tilbud er effektive og tilstrækkelige. Der fokuseres på steder, hvor tingene kører fast, og der gives forslag til, hvordan tilbudene kan forbedres. Dette kritiske perspektiv giver mulighed for at se fremad og optimere voldsbekæmpelsen.

Handlingsplanerne undlader at inddrage seksuel vold såsom prostitution, incest, voldtægt og andre seksuelle overgreb. Regeringen har valgt at adskille den seksuelle vold fra partnervold, og Det Nationale Voldsobservatorium har derfor stillet forslag om, at man laver en separat handlingsplan til at bekæmpe den seksuelle vold.

Tilbud til volds ofre

Støtte til kvinder udsat for partnervold

I Danmark består hjælpen helt overvejende af de omkring 40 kvindekrisecentre, der er fordelt rundt i landet. Her kan kvinder udsat for fysisk og psykisk vold henvende sig. Krisecentrene kan modtage kvinder akut, og hvis det enkelte krisecenter ikke har plads, henviser de til et andet. Prisen på overnatning på krisecentrene varierer, og på de fleste centre kan kvinderne bo i op til 3 måneder. Kun få kvinder har selv mulighed for at betale for opholdet. Øvrige kvinder får udgiften betalt af socialforvaltningen. Ud over mulighed for ophold har krisecentrene også rådgivningsfunktion. Det betyder, at man kan henvende sig personligt eller telefonisk og få en samtale. Krisecentrene tilbyder således dels husly og beskyttelse og dels støtte og vejledning. De fleste krisecentre er drevet af en blanding af professionel og frivillig arbejdskraft.

Som voldsramt kvinde er der kun meget begrænsede muligheder for at få professionel behandling eller hjælp på anden vis, hvis hun ikke er interesseret i at flytte på krisecenter. De praktiserende læger eller socialrådgivere kan eksempelvis kun i meget sjældne tilfælde henvise voldsramte kvinder til psykolog. Der er dog mulighed for at få rådgivning hos Joan Søstrene, og Mødrehjælpen tilbyder decideret behandling til både kvinder og børn. Ligeledes driver kvindekrisecentrene en hotline, hvor voldsramte kvinder kan få rådgivning på alle tider af døgnet. Derudover kan voldsramte kvinder få støtte fra ligesindede i frivillige grupper rundt i landet under Netværk for Voldsramte Kvinder.

Desuden findes to tiltag til hjælp for voldsramte kvinder, der er af en lidt anden karakter. For det første har voldsramte kvinder mulighed for at få udleveret en overfaldsalarm af politiet. En overfaldsalarm giver kvinden mulighed for at få hurtig og direkte kontakt til politiets alarmcentral, hvis hun opsøges af den voldelige mand. For det andet blev en lov vedtaget i 2004, der giver mulighed for at bortvise voldelige personer fra hjemmet. Intentionen med denne lov er at skabe sikkerhed for kvinden i hendes hjem og rette indsatsen mod voldsudøveren.

Helt overordnet må det dog konkluderes, at der mangler tilstrækkelige specielle behandlingstilbud, der er gratis og særligt tilrettelagt for kvinder og børn, der er ofre for mænds vold. Som vi skal se det i slutningen af kapitlet, er sådanne specielle behandlingstilbud i langt højere grad tilgængelige for voldelige mænd.

Organisering af hjælpen til voldsramte kvinder

Krisecentrene koordinerer de forskellige instanser, der er involveret i at hjælpe den voldsramte kvinde, men det er socialforvaltningen, der i sidste ende har hovedansvaret for at hjælpe i voldssager. Der er tale om fire forskellige niveauer, der har indflydelse på den voldsramte kvindes situation, når hun søger hjælp – nemlig det politiske niveau, lovgivning, socialforvaltning og socialrådgivning. I det følgende gennemgås de enkelte niveauer med forslag til forbedringer.

På det politiske niveau har man i 2005 lanceret en ny handlingsplan til bekæmpelse af mænds vold mod kvinder. I handlingsplanen satser man på oplysning, kampagner, tidsbegrænsede forsøgsmidler samt styrkelse af hjælp til selvhjælp og frivilligt socialt arbejde. De afsatte midler under handlingsplanen er tidsbegrænsede, og det er hensigten, at kommunerne fremover skal bære det økonomiske ansvar. På det overordnede politiske niveau må det sikres, at handlingsplanens fremadrettede formuleringer om, at "kvinder skal have hjælp til at skabe et liv uden vold" kan implementeres i kommunerne. Regeringen planlægger at afholde konference for socialchefer, og det forventes, at man kan prioritere sig frem til, hvordan kommunerne skal kunne løfte opgaven. Men det er et problem, at man ikke anerkender, at det vil koste noget. Der bør afsættes midler til forankring af de nuværende initiativer i kommunerne.

Lokalpolitisk bør der formuleres en politik og en tværfaglig handlingsplan, der munder ud i retningslinier for arbejdsgang og samarbejde. Alle myndigheder, der arbejder i denne tværfaglige koordinering, må specialuddannes. De myndigheder, der bl.a. kan være tale om, er socialforvaltningen, politi, hospital, psykologer, børneinstitutioner m.v. Endvidere bør også personale ved domstole, statsamter og Udlændingestyrelsen efteruddannes. En sådan specialuddannelse og koordinering af de berørte myndigheder vil sikre, at den

voldsramte kvinde får en samlet optimal støtte.

I forhold til **lovgivning** er det vigtigt at Sociallovgivningens formuleringer om "helhedssyn" og "individuel vurdering" sikres i praksis. Der bør være en særlig lovgivning, der sikrer voldsofre den hjælp, de har brug for. Der er tale om et specialproblem, hvor kvinden har brug for hjælp til at genvinde magt over sit eget liv. I forbindelse hermed er det vigtigt, at kvinderne får lovfæstet ret til efterværn, dvs. ret til opfølgende hjælp og rådgivning efter ophold på krisecenter.

Den voldsramte kvinde må sikres anonymitet, når hun forlader sin voldelige mand, også selv om hun tager de fælles børn med på krisecenter. Det har vist sig, at en del sagsbehandlere ikke er klar over, at de sociale myndigheder ikke skal oplyse manden om, hvor kvinden og børnene har taget ophold, da et krisecenter sidestilles med et midlertidigt opholdssted. Det er derfor vigtigt, at reglen præciseres over for de sociale myndigheder. Det bør tillige gøres muligt, at den midlertidige forældremyndighed hurtigt overføres til kvinden, enten via retten eller administrativt, indtil forældremyndighedssag kan gennemføres. Det er endvidere vigtigt, at den ret, den voldelige far under den nuværende lovgivning har til samvær med parrets børn, ændres, således at han ikke ad den vej kan bevare kontrollen over kvinden, efter at hun er gået fra ham. Endelig er det vigtigt, at der bliver taget stilling til, hvorvidt det er det bedste for barnet at have samvær med en voldelig far, og at børns ret til at blive fritaget for samvær sikres.

Afsluttende skal loven om bortvisning af voldelige mænd fra hjemmet problematiseres. Det Nationale Voldsobservatorium er i udgangspunktet positivt indstillet over for lovens intentioner om at give voldsofferet mulighed for at blive i sit hjem ved at bortvise den voldelige mand. Men for at loven skal fungere i praksis, er det altafgørende at etablere interventionscentre, der følger op på sagen og hjælper både det kvindelige voldsoffer og den bortviste mand.

Helt overordnet hæmmer **socialforvaltningers** sektoropdeling helhedssynet, da hver sektor ser kvinden ud fra enten et familieperspektiv, et økonomisk perspektiv eller et arbejdsmarkedsperspektiv. Der spørges ikke til vold som problem, og det opdages som oftest ikke. Derfor er det også vigtigt, at der for det første ligger oplysningsmateriale i socialforvaltningernes venterum, og at socialforvaltninger for det andet prioriterer rådgivning og vejledning højere. Mange kvinder kender ikke deres muligheder og rettigheder. Desuden bør socialforvaltningernes familieafsnit arbejde ud fra hele familien og dens behov og ikke, som det fungerer i dag, ud fra "om der er børn i familien, der har særlige behov". Det hjælper ikke at give barnet støttepædagog, hvis problemet er, at mor får bank.

Et af de største problemer for en voldsramt kvinde, der vil forlade sin voldelige mand, er boligmangel. Socialcheferne burde finde ordninger om lempelse af regler for at komme på boligakutlister. Som det er nu, kan man kun komme i betragtning i sin egen kommune, men mange kvinder må bosætte sig i en anden kommune for at lægge afstand til eksmanden. Derudover er det et problem, at en del af den økonomiske hjælp til fattige, enlige, voldsramte mødre ydes med tilbagebetalingspligt, for eksempel hjælp til boligindskud. Hvis manden har forhindret kvinden adgang til og viden om hjemmets økonomi, og hun ikke har haft mulighed for at disponere over egne eventuelle midler, bør der ikke fra socialforvaltningens side stilles krav til hende om at kunne forudsige

ekstraordinære udgifter.

I forhold til **socialrådgivning** prioriteres oplysning og undervisning af fagfolk under regeringens handlingsplan. Det er en stor forbedring, men en væsentlig forudsætning for, at sagsbehandlingen på længere sigt kan blive bedre, er, at der er fornøden tid og ressourcer at gøre godt med. Sagsbehandlerne skal ud over uddannelse have lokale retningslinier for, hvilke muligheder de har, og hvilken hjælp de kan tilbyde. De har også brug for opbakning fra forvaltningens øvrige led og det politiske led.

Udenlandske voldsramte kvinder

Kvinder med anden etnisk baggrund end dansk udgør 46% af kvinderne på landets krisecentre¹⁴. Disse kvinders situation er yderst vanskelig, og de har behov for en særlig hjælp. Regeringens handlingsplan fra 2005-2008 har etniske minoritetskvinder som en af sine særlige målgrupper, og handlingsplanens tiltag består af en oplysningskampagne om kvinders rettigheder, råd og vejledning til voldsramte etniske minoritetskvinder, information om mødet med offentlige instanser samt hjælp til udbygning af netværk.

Ægtefællesammenførte kvinder kan søge om tidsubegrænset opholdstilladelse efter mindst 7 års ophold i Danmark og samliv med manden, såfremt følgende betingelser er opfyldt:

1. ren straffeattest
2. ingen gæld til det offentlige over kr. 50.000 på 1998-niveau
3. gennemført integrationsprogram med en mødeprocent på minimum 85

Forlader en kvinde sin mand på grund af vold, inden hun har opnået tidsubegrænset opholdstilladelse, kan hun søge om, at hendes opholdstilladelse ikke inddrages med henvisning til udlændingelovens § 19, stk. 8. Det er imidlertid nødvendigt, at volden dokumenteres. Dette *skal* ske i form af skadestueerklæring eller lægeerklæring, men også politianmeldelse, krisecentererklæring, psykologerklæring, sociale akter m.v. har betydning for kvindens sag, ligesom de forhold, hun har at vende tilbage til, kan have betydning, da det er kvindens samlede situation, der vurderes af Udlændingestyrelsen, når det skal afgøres, hvorvidt hendes opholdstilladelse skal inddrages.

En voldelig mand vil typisk også udsætte kvinden for psykisk vold, hvor han isolerer hende fra det omgivende samfund, tvinger hende på hårdt fysisk arbejde, oftest rengøringsarbejde, og forhindrer hende i at deltage i undervisning og/eller lektielæsning, således at hun ikke bliver i stand til at opfylde betingelsen om gennemførelse af integrationsprogrammet og dermed ikke – uanset hvor mange år hun opholder sig i landet – vil have mulighed for at søge om tidsubegrænset opholdstilladelse.

Hvis kvinden forlader sin mand uden at have den fornødne dokumentation for den vold, hun har været udsat for, kan hun undgå inddragelse af sin opholdstilladelse, hvis parret har fællesbørn, og hvis manden har normalsamvær med disse. Det er ikke ualmindeligt, at en voldelig mand til gengæld for samvær med børnene forlanger, at kvinden ikke kræver lejligheden eller hustrubidrag som et vilkår for separationen, eller han fraskriver sig

---

¹⁴ LOKK årsstatistik 2004.

samvær, da han senere i hjemlandet kan kræve forældremyndigheden overført til sig. Sker dette, kan han få børnene familiesammenført til Danmark. Det har ikke alene betydning for kvinden, der mister sine børn, men også for børnene, der mister deres hidtidigt primære omsorgsperson.

Voldsramte kvinder bør sikres af myndighederne mod disse pressionsstrategier fra voldelige mænds side, således at kvindernes opholdstilladelse ikke er afhængig af mandens samvær med børnene.

Der er store udgifter forbundet med at få hjælp til at komme ud af et voldeligt forhold, hvis man er af udenlandsk herkomst og ikke har permanent opholdstilladelse. Således må den udenlandske kvinde selv finansiere tolkning hos advokat vedrørende samværsproblemer eller selv skaffe personer, der kan tolke. Hun skal selv betale psykologerklæringer til brug for sin opholdssag og selv betale lægeerklæring hos praktiserende læge. I forbindelse med ægtefællesammenføring skal den herboende stille økonomisk sikkerhed i form af bankgaranti, der ifølge loven skal anvendes til "dækning af eventuelle fremtidige offentlige udgifter til hjælp efter lov om aktiv socialpolitik eller integrationsloven til ansøgeren". Hvis kvinden flytter på krisecenter, og parret efterfølgende bliver separeret, får manden frigivet sin bankgaranti. Socialforvaltningen bør i stedet have råderet over det bankgaranterede beløb til dækning af de udgifter, myndighederne og den voldsramte kvinde må udrede i forbindelse med volden, herunder: tolkning, psykolog- og lægeerklæringer, advokatbistand, krisecenterophold, underhold, retssager samt andre udgifter, der har direkte forbindelse til volden.

Støtte til børn i familier med vold

I voldsramte familier vil børn som oftest selv være udsat for vold eller overvære volden mellem forældrene. Begge dele kan påvirke børnenes helbred og trivsel, og børn fra voldsramte familier har desuden en større risiko for selv at blive voldelige i fremtiden¹⁵. Det er derfor vigtigt, at børn får hjælp til at behandle deres oplevelser.

En anden vigtig grund til at hjælpe børnene og sikre deres rettigheder og sikkerhed er, at sådanne tilbud indirekte hjælper den voldsramte mor. Således har det stor betydning for kvindens handlinger, om hun har børn. Kvinden kan eksempelvis blive i et voldeligt forhold, fordi hun er bange for, at manden får forældremyndigheden, hvis hun forlader ham, eller hun kan være bange for, at manden kidnapper børnene, efter at hun har forladt ham.

Den nye handlingsplan har børn og unge som en af sine særlige målgrupper. De konkrete initiativer består af oplysning om vold og parforhold til unge, et digitalt børnenetværk, hvor man kan skrive med ligesindede over internettet samt et tilbud om behandling i forbindelse med et udviklingsprojekt.

Derudover består hjælpen til børn fra familier med voldelige mænd på nuværende tidspunkt af muligheden for at flytte på krisecenter med deres mor. De fleste krisecentre har pædagoger, psykologer eller andre professionelle ansat til at hjælpe børnene, men

---

¹⁵ Se "Ung og Køn, kønsforskelle i unges udøvelse af vold og udsathed for vold" af Karin Helweg-Larsen og Marie Kruse. Minister for Ligestilling, august 2004.

det er ikke alle. Det er vigtigt, at børnene får specialiseret støtte, da en voldsramt mor, der selv er i krise, kan have brug for hjælp til at støtte sit barn tilstrækkeligt. Der bør derfor sikres både psykologer og akut krisehjælp til børn i krisecentre.

En vigtig problematik i sikringen af børns rettigheder er spørgsmålet om, hvorvidt en voldelig mand skal have ret til samvær med de fælles børn, efter at ægtefællen har forladt ham. I den nuværende lovgivning og praksis, går faderens ret til samvær forud for barnets ret til sikkerhed. Problemet er, at voldelige mænds samvær med børnene medfører mulighed for stadig forfølgelse af og kontrol med kvinden og derfor umuliggør, at hun og børnene kan få en normal tilværelse uden vold.

Tilbud til kvinder udsat for seksuelle overgreb

Det præcise omfang af voldtægter og andre seksuelle overgreb mod kvinder findes ikke. Men vi ved, at mange voldtægts ofre vælger at lade være med at politianmelde overgrebet, og det gælder måske især i situationer, hvor gerningsmanden er en partner, ex-partner eller ven.

Seksuelle overgreb er stærkt eksponerede i medierne. Kombinationen af sex og vold har det sensationspræg, der sælger. Men den offentlige eksponering betyder ikke, at tabet set fra offerets side er forsvundet. Skyld og skam er stadig følelser, der følger ofrene for seksuelle overgreb.

Med etableringen af modtagecentre for voldtægts ofre på syv af landets sygehuse er tilbudene for voldtægts ofre blevet forbedret, og samtidig er der nu langt mere viden om karakteren af overgrebene og de sociale og psykologiske følger.

Center for Voldtægts ofre på Rigshospitalet har siden 2000 fungeret som nationalt videnscenter på området, og på baggrund af over 1100 henvendelser og forskning foreligger der nu indsigt i, hvem der er voldtægts ofre i Danmark, hvilke overgreb, de udsættes for, hvor det sker og under hvilke omstændigheder¹⁶.

Det er vigtigt, at voldtægts ofre i hele landet har mulighed for at få en koordineret lægelig, psykologisk og socialfaglig behandling og rådgivning.

Fortsat forskning og dokumentation er forudsætningen for, at der kan udvikles strategier for forebyggelse af voldtægt og andre seksuelle overgreb.

Et særligt problem er de juridiske forhold omkring seksuelle overgreb. Voldtægt er en forbrydelse, der oftest foregår uden vidner, dvs. offerets og gerningsmandens tolkninger af situationen er det eneste grundlag. Det er vigtigt, at et voldtægts offers seksuelle vaner og adfærd, udseende og lignende ikke lægges til grund for vurderingen af, om hun er troværdig. Der er behov for videre diskussion af, hvordan retspraksis kan udvikles.

Tilbud til mænd, der er udøvere af vold eller i risiko for at udøve vold

Med offentlig støtte er der i Danmark aktuelt etableret tre forskellige tilbud til mænd, der har været voldelige i familien eller over for deres partner. Disse tilbud er beskrevet udførligt i en nylig rapport af Kenneth Reinicke¹⁷. Manderådgivningen i Aalborg har den længste erfaring i Danmark; Alternativ til Vold i Roskilde Amt bygger på årelang erfaring fra tilsvarende programmer i Norge, og Dialog mod Vold er et forholdsvis nyt tilbud, der

¹⁶ ”Center for Voldtægts ofre, status 2000-2004 og Årsrapport 2003” (2004)

¹⁷ ”Behandling af voldsudøvende mænd – virker det?” (2005) af Kenneth Reinicke. Ligstillingsafdelingen.

dog har opnået stor offentlig støtte som led i Regeringens Handlingsplan til bekæmpelse af mænds vold mod kvinder og børn i familien 2005-2008.

Initiativer i Handlingsplanen 2005-2008

I den nye Handlingsplan udgør voldsudøvere et af de fire overordnede indsatsområder, og herudover udgør mænd en af de tre målgrupper for planen. Det anføres: "De voldsudøvende mænd, som ønsker at tage et skridt væk fra volden, skal have hjælp. Behandling af voldsudøvende mænd prioriteres højt under denne handlingsplan med et landsdækkende behandlingstilbud til mændene [Dialog mod Vold]. Regeringen vil fortsat vurdere mulighederne for behandling af voldsudøveren i forbindelse med afsoning i fængslerne, og muligheden for at idømme behandling som vilkår for en betinget dom undersøges nærmere". Der er i handlingsplanen lagt vægt på, at Dialog mod Vold er forpligtet til løbende at formidle viden om og resultater af deres behandlingstilbud, ligesom der fortsat skal forskes i resultaterne af behandlingstilbudet for at videreudvikle dette. Det vil særligt blive inddraget, hvordan indsatsen også kan målrettes mænd med anden etnisk baggrund. Dette fokus på mænd betyder, at der årligt afsættes 5,8 mio. kr. til Dialog mod Vold ud af de i alt 15 mio. kr., der årligt er afsat af Satspuljemidlerne til Handlingsplanen 2005-2008.

Det kan være fornuftigt at forsøge at bekæmpe volden ved at fokusere på de mænd, der er udøvere af den. Efter et internationalt seminar i 2004 om terapeutisk behandling af mænd, der har udøvet vold i familien, konkluderer Europarådet, at en økonomisk investering i interventionsprogrammer rettet mod voldsudøvende mænd kan anbefales, såfremt programmerne etableres ud fra de mangeårige erfaringer, der er indvundet i England, Norge og Canada. Selv hvis vold kun forhindres blandt en lille andel af mænd i programmet, vil det være fordelagtigt, fordi volden samfundsøkonomisk er så kostbar. Den vigtigste årsag til etableringen af programmer rettet mod voldelige mænd er dog naturligvis at forebygge gentagen vold i familien og dermed at garantere voldsramte kvinders og børns sikkerhed – og her er der ikke enighed om effekten af indsatsen.

Det Europæiske Voldsobservatorium konkluderede således ved førnævnte seminar, at nylig evaluering tyder på, at programmerne skævvrider ressourcefordelingen af budgetter til problemstillingen, vold i familien, og at resultaterne af mandeprogrammerne er uvisse for de voldsramte kvinder. Det fremhæves, at statsstøttede mandeprogrammer kan opfattes som et tegn på, at regeringen gør noget for de voldsramte kvinder, men at programmerne i realiteten ikke i tilstrækkelig grad er til fordel for kvinderne.

Mandeprogrammernes mål og rationale

Programmerne sigter mod en generel forebyggelse af vold blandt mænd og forebyggelse i forhold til gentagen vold. Formålet med behandlingen er at forøge sikkerheden for kvinder og børn. I de fleste tilfælde har behandlingsprogrammerne denne effekt, men i nogle tilfælde øger programmerne risikoen for vold, idet de giver den voldsramte kvinde en forhåbning om, at manden kan forandre sin voldelige adfærd, hvorfor kvinden bliver i et forhold, som hun ellers ville være brudt ud af. Det er erfaringen, at mange mænd forlader behandlingen, så snart den umiddelbare krise er overstået, eller når det umiddelbare mål er nået, nemlig at kvinden bliver i forholdet. Flertallet af voldelige mænd opfatter ikke sig selv som havende et problem og er derfor ikke indstillet på et langt og dermed mere

¹⁸ Dobash et al. (1996): Research evaluation of programmes for violent men.
Dobash et al. (2000): Changing Violent Men.

effektivt behandlingsforløb¹⁸.

Der er reelt sparsom viden om mænd og voldsudøvelse. Behandlingsinstitutionen Alternativ til Vold i Norge, der har mere end 15 års erfaring og en bred interdisciplinær tilgang, betoner, at der skal komplekse forklaringer til at forstå, hvorfor nogle mænd udøver vold. De fremhæver, at der er en række begrænsninger til stede ved behandlingen af de voldsudøvende mænd, som betyder, at der ikke kan anvendes faste standarder i behandlingen.

Dialog mod Vold

Dialog mod Vold er en del af den private organisation Askovgården. Askovgården har en række psykosociale aktivitetstilbud til sindslidende, psykisk sårbare og ensomme mennesker, almene væretilbud til børn og unge inklusive vuggestue, fritidshjem, ungdomsklub og pigeclub samt socialpædagogiske dagbehandlingstilbud til familier og børn med svære samværsvanskeligheder.

Dialog mod Vold åbnede et behandlingstilbud til voldsudøvende mænd i august 2002 fortrinsvis rettet mod mænd mellem 20 og 50 år, som befinder sig i parforhold, hvor der er børn i alderen 0-14 år. Behandlingstilbudet er tredelt: Først en kontaktfase med udredning af den voldsudøvende mand med henblik på at udarbejde det optimale behandlingstilbud. Dernæst en motivations- og visitationsfase, hvor den ydre motivation til behandling forsøges gjort til en indre motivation, således at omgivelsernes forventninger bliver sekundære i forhold til den voldelige mands egne mål. Mandens egne mål gøres derfor tydelige og definerbare, og der tages stilling til, hvilken interventionsform den enkelte vurderes at kunne profitere af. Afslutningsvis en behandlingsfase, der omfatter individuelle samtaleforløb, gruppeforløb, familiesamtaler og børnesamtaler. Den afsluttende behandlingsfase kan strække sig i op til et år, og den består af fire forskellige metoder: individuelle samtaler, gruppebehandling, integration af det lærte samt udslusning. Behandlingstilbudet bygger på frivillighed, og det er således rettet mod de mænd, der er motiverede for behandling.

Dialog mod Vold udfører forskning sideløbende med behandlingen med henblik på at få mere viden om de voldsudøvende mænd. En række resultater baseret på en udredning af 39 klienter er publiceret i 2004¹⁹. Der er endnu ikke gennemført en ekstern evaluering af behandlingsresultaterne.

Hos Dialog mod Vold gennemfører ca. 40% af mændene deres behandling, og pr. september 2004 havde 52 mænd været i behandling. Der er aktuelt tilknyttet en psykolog og tre cand.pæd.psyk.'er samt tre pædagoger til Dialog mod Vold. Der er i 2005 etableret behandlingstilbud i Århus og Odense ud over det eksisterende i København.

Nordiske erfaringer, Alternativ til Vold

Inden for Norden har det norske program Alternativ til Vold den største erfaring med behandling af voldsudøvende mænd. Programmet blev etableret i 1987 i Oslo og har aktuelt centre i to andre sydnorske byer. Årligt behandles 300 mænd, og der er 18 fuldtidspsykologer ansat. Behandlingen er evalueret eksternt, men det angives, at der yderligere er behov for at tilknytte eksterne forskningsmiljøer til programmet og

---

¹⁹ "Dialog mod Vold" (2004) af Per Hensen og Helle Øbo Petersen.

uafhængige bedømmere for at sikre videreudviklingen af behandlingen og evaluere den mulige langtidseffekt. Det er erfaringen fra det mangeårige arbejde i Alternativ til Vold, at de fleste mænd har behov for kvalificerede og individuelle årelange behandlingsprogrammer. De mener ikke, at der eksisterer ensartede standarder for god praksis, og de er derfor kritiske over for de ensidige kognitive programmer, der bruges meget i USA²⁰. Alternativ til Vold anfører, at de til stadighed har brug for at differentiere deres programmer.

Manderådgivningen i Ålborg

Manderådgivningen i Ålborg rådgiver om mange forskellige problematikker angående eget liv og parforhold og herunder også voldsproblematikker. Manderådgivningen er således også et behandlingstilbud til voldelige mænd. Det er gratis og anonymt at henvende sig, og der skrives ingen journaler. Henvendelsesårsagen kan være udøvelse af både fysisk og psykisk vold. Der tages udgangspunkt i den enkelte mands aktuelle situation, og derudfra tilrettelægges og tilpasses behandlingen. Behandlingsforløbet varighed afhænger derfor af den voldelige mands behov.

Evaluering af behandlingen

Det fremhæves i Kenneth Reinickes gennemgang af behandlingen af den voldelige mand, at der ikke findes en speciel voldsprofil. Han konkluderer desuden, at der ikke findes sikre data for, hvor effektive de enkelte programmer er, men at der kan være faremomenter ved en tidsbegrænset og for skematisk tilgang til problemerne. Behandlingen af voldsudøvende mænd har sine oplagte muligheder, men også sine klare begrænsninger. En evaluering af behandlingsprogrammerne viser et stort frafald af mænd i behandling og en tvivlsom forebyggende effekt. Der angives at være mange metodiske problemer forbundet med evalueringen af programmerne, og det tilrådes derfor, at tilbudene underlægges kontinuerlige eksterne evalueringer af uafhængige forskere.

I Europarådets rapport om terapeutisk behandling af mænd, der udøver vold i familien²¹, angives det, at der skal tilbydes et langvarigt behandlingstilbud. Men samtidig refereres det, at der i de fleste behandlinger er et frafald på 40-60% inden for de første tre måneder, og at kun 33% går videre til anden fase. Dialog mod Vold rapporterer dog en lavere frafaldsprocent, men stadig er der ca. 15% af mændene, der ikke møder op til behandling første gang, og den samme andel afbryder behandlingen i løbet af den første måned.

Det er kun få behandlingstilbud, der er evalueret med henblik på den langvarige effekt. Et engelsk behandlingsprogram rapporterer, at det kun er ca. halvdelen af klienterne, som har gennemført behandlingen, der ikke længere udøver vold i parforhold.

Programmer inden for kriminalforsorgen

De danske tilbud til voldsudøvere er rettet mod mænd, der frivilligt kontakter behandlingsprogrammet, enten på eget eller partnerens initiativ eller henvist fra sociale myndigheder mm. Der er endnu ikke etableret en systematisk evaluering af behovet for behandling blandt strafsonere, og der gives kun sporadiske tilbud til personer, der er idømt straf for vold. Det står i modsætning til fx den canadiske kriminalforsorg, hvor der

---

²⁰ Isdal: Proceedings European Council, 2005.

²¹ Europarådet, 2005.

siden midten af 1990'erne er etableret en række programmer med henblik på specifikt at forebygge tilbagevenden til volden og generelt at fremme hensigtsmæssige handlingsmønstre i sociale relationer blandt de indsatte. Disse programmer er baseret på den eksisterende evidens om forskellige psykologiske behandlingsmodeller og evalueres løbende af internationale paneler. I den danske kriminalforsorg arbejdes der aktuelt på at fremme "anger management" og at opbygge forskellige programmer til indsatte. Det indgår i handlingsplanen 2005-2008.

Konklusion på tilbudene til voldsmænd

Mandeprogrammer er primært blevet etableret for på langt sigt at forebygge vold inden for familien og for på kort sigt at medvirke til at beskytte kvinder og børn mod gentagen vold og garantere deres sikkerhed, så de ikke fortsat skal leve i frygt for volden. Hensigten er således at sikre voldsofferet mod overgreb. Det er uvist, om mandeprogrammer reelt forebygger gentagen vold, og om de medvirker til at øge den voldsramte kvindes sikkerhed – eller om ikke andre tiltag rettet direkte mod voldsofferet er langt mere effektive og øger kvindens mulighed for at få et rimeligt liv

Der må skelnes mellem den generelle forebyggende effekt af programmer rettet mod mænds voldelige adfærd og programmer, der fokuserer på mænd, der allerede har været voldelige i familien. Den mest solide erfaring peger på, at behandlingsforløbet skal være langvarigt, og at forskellige mænd har behov for forskellige behandlingsmodeller. Der eksisterer ikke en prototype på en voldsmænd og derfor heller ikke simple behandlingsmetoder.

Kapitel 5

Fremtidige indsatser

Ligestilling

Hvis man forstår mænds vold mod kvinder som et produkt af – og en manifestation af – uligestilling mellem kvinder og mænd, må forslag til en forbedret indsats til bekæmpelse af volden på det overordnede plan dreje sig om at fremme kønsligestilling. At bekæmpe mænds vold mod kvinder kan ikke afgrænses til at udvikle særlige tilbud til voldsramte kvinder og børn og voldsudøvende mænd, selv om sådanne tilbud er helt nødvendige og bør forbedres. Man kan ikke behandle sig ud af et samfundsproblem, derfor skal indsatsen tænkes meget bredere og kobles til andre initiativer, der har ligestilling mellem kvinder og mænd som mål.

Piger og kvinder med selvværd og viden om deres rettigheder udsættes også for vold. Drengene og mænd, der er opdraget i et samfund med ligestilling som værdi, udøver også vold. Men jo mindre legitimt det er at diskriminere på grund af køn, jo mere vi opdrages til respekt mellem kønnene, jo bedre er chancen for, at det samfund, der omgiver volds ofre og –udøvere, ser det, reagerer, siger fra og tilbyder sig med andre løsninger. Det gælder både partnervolden og andre former for kønsbaseret vold.

Set i dette perspektiv er det vigtigt, at indsigt i køn og relationer mellem kønnene bliver en integreret del af undervisningen af børn og unge. Det indebærer, at såvel pædagoger som lærere skal kvalificeres til at kunne påtage sig denne opgave. Viden om køn er nemlig ikke noget, man har, blot fordi man selv har erfaring som kvinde eller mand.

Vi vil derfor anbefale, at Undervisningsministeriet går i gang med at gennemgå læseplaner for samtlige uddannelser, der beskæftiger sig med børn og unge med henblik på at sikre, at der undervises i emnet køn, og at kønsperspektivet er med i alle fag

Samme opfordring kan gives til de ansvarlige for uddannelser inden for social- og sundhedsområdet, politi og retsvæsen.

Forankring af Handlingsplanen

Det er vigtigt, at den statslige indsats for at bekæmpe mænds vold mod kvinder bliver en kontinuerlig indsats, der er rodfæstet i de eksisterende systemer. Statsligt finansierede kampagner og enkeltstående initiativer kan være gode til at afdække problemer, skabe offentlig opmærksomhed, initiere lokale initiativer, udvikle metoder og nye standarder. Men handlingsplanerne må afløses af mere substantielle og blivende tiltag.

Kommunerne er hovedansvarlige for at tilbyde borgerne social service, det vil også sige, at de er hovedansvarlige for at sikre hjælp, rådgivning og andre tilbud til voldsramte kvinder og deres børn. Derfor er det nødvendigt, at der i kommunerne er ressourcer til at forankre de initiativer, som handlingsplanen har igangsat. Der bør i alle kommuner vedtages en tværfaglig handlingsplan, der udstikker retningslinjer for, hvordan faggrupper kan samarbejde om forebyggelse af vold og hjælp til voldsramte kvinder og deres børn og

hvilke standarder, der skal gælde. Det er i den forbindelse vigtigt, at der etableres lokale centre, der kan tilbyde kvinder akut hjælp, når en voldelig mand fjernes fra hjemmet. Tid og ressourcer til kvalificeret sagsbehandling er en uomgængelig nødvendighed.

Alle voldsramte kvinder og deres børn bør, uanset om de benytter sig af krisecentrenes tilbud eller ej, have tilbud om langvarig og gratis støtte. Indsatsen for at sikre voldsramte kvinder en ny bolig bør ligeledes forbedres.

Krisecentrene er det primære tilbud til voldsramte kvinder. Derfor skal centrene sikres ressourcer, så de kan fungere som et reelt tilbud til vidt forskellige kvinder og til kvindernes børn. Handlingsplanen har resulteret i, at der nu er mere opmærksomhed på handicappede kvinders muligheder for at benytte sig af krisecentrene, men det er stadig de færreste krisecentre, der kan modtage handicappede kvinder. Der skal sikres tilbud til volds ofre, der er misbrugere eller psykisk syge.

Den psykiske vold er mindst lige så belastende som den fysiske, men de voldsramte kvinder oplever, at den psykiske vold undervurderes i de systemer, de kommer i kontakt med i forbindelse med volden, fx domstole og sagsbehandlere. Derfor skal der mere fokus på den psykiske vold.

De voldsramte udenlandske kvinder har som beskrevet særlige problemer, som forværres af de restriktive regler for at opnå permanent opholdstilladelse. Kvinderne kan have meget vanskeligt ved at dokumentere volden, og de vil ofte have problemer med at leve op til krav om tilknytning til Danmark og integration i det danske samfund. Vi anbefaler, at Udlændingeloven ændres, således at udenlandske voldsramte kvinder lettere opnår selvstændig opholdstilladelse. Tilsagn om opholdstilladelse bør ikke være afhængigt af, om manden har samvær med børnene, og tilknytningskravet bør ikke gælde voldsramte kvinder.

Den store andel af udenlandske kvinder på krisecentrene er et tegn på, at mange af disse kvinder ikke har andre muligheder for at komme ud af et voldeligt forhold end at henvende sig til et krisecenter. Derfor skal centrene kvalificeres til at kunne tilbyde udenlandske kvinder optimal hjælp, mens de opholder sig på centrene, og der skal være et effektivt efterværn, der hjælper kvinderne med at bryde isolationen og opbygge nye netværk.

Der er behov for en langsigtet integrationsindsats med mange forskellige tilbud til kvinder med etnisk minoritetsbaggrund. Der findes i dag rådgivningstilbud til kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, fx *Kvinderådgivningen for etniske minoriteter*, som drives af Kvinderådet, og LOKKs rådgivning for fagfolk og for unge. Disse og lignende tilbud bør sikres midler over finansloven og ikke som nu finansieres af satspuljemidler.

Børn, der lever i familier, hvor faderen udøver vold mod moderen, har behov for specialiseret støtte. Derfor bør der på krisecentrene være tilbud om psykolog, der kan give akut krisehjælp til børn.

Et særligt problem er samværsretten. Af hensyn til den voldsramte kvinde og hendes børn mener vi, at samværsreglerne skal laves om, således at det bliver vanskeligere for en voldelig far at opnå samværsret. En voldelig mand, der har ret til samvær med sine børn, har mulighed for at udøve kontrol over kvinden og forhindre hende i at opbygge en ny

tilværelse med sine børn.

Den forebyggende og behandlende indsats over for voldelige mænd har en kort historie i Danmark. Derfor er vores viden om effekten meget sparsom og baseret på få erfaringer. Udenlandske erfaringer peger på, at behandlingstilbud skal være langvarige. Vi vil anbefale, at de danske behandlingstilbud evalueres kontinuerligt af eksterne forskere, og at der sikres en mangfoldighed i tilbudene. Dette gælder også tilbudene til de voldsramte kvinder, for også her mangler der forskningsbaseret viden om virkningen af tilbudene.

Det Nationale Voldsobservatorium anbefaler at:

1. Satspuljefinansierede handlingsplaner afløses af en permanent indsats.
2. Indsatsen baseres på en bred definition af vold, der omfatter såvel den fysiske som den psykiske, seksuelle, materielle og økonomiske vold. Dette skal reflekteres i behandlingstilbud, uddannelse, forskning, dokumentation og i retsvæsenet.
3. At der sikres midler til såvel kvalitativ som kvantitativ forskning.
4. At indsatsen tilrettelægges og koordineres på tværs af ministerier samtidig med, at ansvar er forankret i det enkelte ministerium.
5. Forebyggelse af vold skal opprioriteres.

Det Nationale Voldsobservatorium – hjemmesideadresser

Center for Ligestillingsforskning	www.celi.dk
Det Kriminalpræventive Råd	www.dkr.dk
Dialog Mod Vold	www.dialogmodvold.dk
Joan-søstrene	www.joan-soestrene.dk
Kvinderådet	www.kvinderaadet.dk
Landsorganisationen af Kvindekrisecentre (LOKK)	www.lokk.dk
Manderådgivningen	www.manderaad.dk
Mødrehjælpen	www.moedrehjaelpen.dk
Reden	www.reden.dk
Statens Institut for Folkesundhed	www.si-folkesundhed.dk
UFC Handicap	www.ufch.dk
Videns- og Formidlingscentret for Socialt Udsatte	www.vfcudsatte.dk
Dannerhusets kvinde- og krisecenter	www.dannerhuset.dk
Center for voldtægtsofre på Rigshospitalet	www.centerforvoldtaegtsofre.dk

Litteraturforslag

Christensen, Else (1984). *Vold tues ikke ihjel: en bog om vold mod kvinder i parforhold*. København: Nyt Nordisk Forlag.

Clemmensen, Pia Rovsing (2005). *Den rette hjælp – til voldsramte kvinder*. København: Frydenlund.

Groes, Mette (2001). *Hustruvold. Socialrådgiverens arbejdsmetoder*. København: Nordisk Forlag A/S.

Hensen, Per og Helle Øbo Petersen (2004). *Dialog mod vold*. Århus og København: Systime Academic.

Hester, Marianne og Lorraine Radford (1998). *Kvinnomishandel och umgängesrätt*. ROKS/Brevskolan.
(Interviewundersøgelse i England og Danmark).

Hester, Marianne, Liz Kelly og Jill Radford (red.) (1996). *Women, Violence and Male Power: Feminist Activism, Research and Practice*. Open University Press.

Helweg-Larsen, Karin og Marie Kruse (2004). *Mænds Vold mod Kvinder*. København: Det Nationale Voldsobservatorium i Kvinderådet, Minister for Ligestilling, Statens Institut for Folkesundhed.

Helweg-Larsen, Karin og Helmer Bøving Larsen (2002). *Unge trivsel. En undersøgelse blandt 9. klasses elever med fokus på seksuelle overgreb*. København: Statens Institut for Folkesundhed.

Isdal, Per (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.

Jensen, Vibeke Lybecker, Sissel Lea Nielsen (2005). *Når vold er hverdag*, København, LOKK og VFC-udsatte

Lindqvist, Britta M., Kari Helene Partapuoli og Lea Holst Spenceley (2004). *Kvinderummet. Dannerhuset som kvindepolitisk forum og krisecenter*. København: Informations forlag.

LOKK (2003). *Når drømme og håb forvandles til mareridt. En rapport om: Danske mænds vold mod udenlandske kvinder og børn*. København: LOKK.

Lundgren, Eva (2004). *Våldets normaliseringsprocess*. Linköping: ROKS.

- Madsen, Diana (2005). *Fanget mellem lov og liv. En rapport om voldsrammede minoritetskvinder i Norden*. Roskilde: Center for ligestillingsforskning ved Roskilde Universitetscenter.
- Mogensen, Britta og Sissel Lea Nielsen (2000). *Solidaritet eller klientgørelse? – en undersøgelse af Dannerhusets ideologi og struktur*. Frederiksberg: Forlaget Sociologi.
- Nielsen, Sissel Lea (2005). *Projekt ikke-dansktalende kvinder på krisecenter – en evaluering og erfaringsopsamling*. København: VFC Socialt Udsatte.
- Pedersen, Bodil (2004). "Perspektiver på voldtægt" i *Psyke & Logos*, 2004, 25, 311-337.
- Poole, Chris (2002). *Undgå vold og voldtægt. Håndbog for kvinder i psykisk selvforsvar*. elkjaerohansen.
- Reinicke, Kenneth (2005). *Behandling af voldsudøvende mænd –virker det? Forsknings- og praksiserfaringer*. Roskilde: Center for Ligestillingsforskning.
- Reinicke, Kenneth (2004). *Mænd i lyst og nød – nutidens manderoller*. Schønberg.
- Reinicke, Kenneth og Peter Ussing (2001). *Hva' nu mand? – mandeforskning og ligestilling*. København: Videnscenter for ligestilling.
- Råkil, Marius (red.) (2002). *Menns vold mot kvinner – behandlingserfaringer og kunnskapsstatus*. Oslo: Universitetsforlaget.
- World Health Organization, WHO (2002). *The World report on violence and health*, Geneva: WGO, http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/, 10.07.2005.